

SAKSBEHANDLER
Erik Småland

VÅR REF.
23/00174-4

DERES REF.

VÅR DATO
12.08.2023

DERES DATO

postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

Aremark Investering og Næringsutvikling A/S
Rakkestadveien 40
1798 AREMARK

Att: Alf Martin Ulven

Vedtak om fredning av D/S «TURISTEN» – LAKR

D/S "Turisten" ved Ørje sent 1950-tall. Utsnitt av postkort signert SEM.

Vi viser til forslag til fredning av D/S "Turisten" - LAKR, datert 03.05.2023, som har vært på høring hos involverte parter og instanser. På grunnlag av dette fatter Riksantikvaren følgende vedtak:

Vedtak om fredning

I medhold av Lov av 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminne (kulturminneloven) § 14a fatter Riksantikvaren vedtak om fredning av:

"DS "Turisten" LAKR, herunder både eksteriør og alt fast inventar, samt løst inventar som er opplistet på vedtakets side 2.

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen er å ta vare på et av landets siste dampdrevne passasjerskip ved et av våre innlandsvassdrag, som kan gi en best mulig representasjon av innlandsflåtens lange historie og utvikling.

Videre er formålet med fredningen å ta vare på et skip som inngår som et viktig kulturminne i formidlingen av Haldenkanalen som nasjonalt kulturminne, og som en historisk kilde og viktig representant for «den store rundreisen». Dette var et populært reiselivsprodukt på Østlandet der Urskog-Hølandsbanen (Tertitten), D/S «Turisten» og hovedbanen (Kongsvingerbanen og Østfoldbanen) inngikk frem til Urskog- Hølandsbanen (UHB) ble lagt ned i 1960.

Omfanget av fredningen:

Fredningen etter kulturminneloven § 14a omfatter hele fartøyet med fast inventar, herunder fastmontert utstyr og møblement samt større løst inventar i form av livbåter, spesialverktøy, møbler og gjenstander, spesifisert gjennom beskrivelser og foto i vedlagte fredningsdokumentasjon.

Fredningsbestemmelser i kulturminneloven som gjelder for det fredede fartøyet

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete fartøy. Fredningsbestemmelsene gjelder det fredede fartøyet, fast inventar, løst inventar og fastmontert utstyr slik dette fremkommer av fredningsomfanget, se avsnittet ovenfor. I tillegg til fredningsbestemmelsene under, gjelder kulturminneloven §§ 15 a, 16, 17, 18 og 21. I tillegg gjelder Forskrift om fastsettelse av myndighet mv. etter kulturminneloven.

1. *Skipet fredes etter «1927-versjonen», altså etter slutføring av en større ombygging utført av Glommens mek. verksted, i perioden 1925-1927.*
2. *Det er ikke tillatt å endre skipets eller livbåtens (eke) eksteriør, konstruksjon, generalarrangement, faste inventar eller møbler, verktøy og andre gjenstander som er omfattet av fredningen.*
3. *Utskifting av materialer, forandring av overflater eller annet arbeid utover vanlig vedlikehold er ikke tillatt. Skipet skal bevares med utgangspunkt i fargesammensetning etter 1927-versjonen: Med grått skrog, hvitt overbygg, grått styrhus («smørkassa») og hvit/blå/sort skorstein. Livbåten (eke) skal bevares hvit.*
4. *Alt vedlikehold og all istandsetting skal skje i samsvar med formålet med fredningen, som innebærer utførelse i tradisjonelle materialer og etter metoder i tråd med skipets egenart, tradisjoner og den tidsepoke skipet skal representere (1927-versjonen).*
5. *Pålegg fra Sjøfartsdirektoratet, Mattilsynet eller andre offentlige myndigheter som innebærer fysiske endringer av det fredete objektet, kan ikke gjennomføres uten at tiltaket er godkjent av kulturminnemyndigheten.*
6. *Fredningen skal ikke være til hinder for fortsatt drift av skipet.*
7. *Eventuell tilbakeføring til opprinnelig utforming i henhold til 1927-versjonen kan tillates så lenge dette ikke er i strid med fredningens formål og under forutsetning av at tiltaket*

kan gjøres på et sikkert dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra kulturminnemyndighetene. Dette gjelder særlig for de moderne fasiliteter i bysse.

8. Fryserom (areal nr. 301 i fredningsdokumentasjonen) og teknisk rom (areal nr. 205 i fredningsdokumentasjonen) er kun selve skottene i skipets konstruksjon fredet (spant, konstruktive plater). Alt utstyr – fast eller løst i disse rommene, omfattes ikke av fredningen grunnet moderne, tekniske løsninger.

Følger av fredningen

Når det gjelder behandlingen av fredede båter, vises det til bestemmelsene i lov om kulturminner §§14a, 15a, 16, 17 og 18, samt fredningsbestemmelsene over. Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven § 14a tredje ledd og § 15a. Dette gjelder også eventuelle tiltak som skyldes pålegg gitt av Sjøfartsdirektoratet, Mattilsynet eller andre offentlige myndigheter. Fylkeskommunen kan i særlige tilfeller gi dispensasjon fra fredningen og fredningsbestemmelsene for tiltak som ikke medfører vesentlige inngrep i det fredede kulturminnet. Søknad om tillatelse skal sendes til fylkeskommunen. Oppstår det tvil om hva som ansees som vanlig vedlikehold, skal fylkeskommunen likeledes kontaktes.

Det er eier som har ansvar for det løpende vedlikeholdet av det fredete fartøyet. Fylkeskommunen skal varslet på forhånd dersom det legges planer om endringer i fartøyets interiør eller eksteriør.

Myndighet til å fatte vedtak om fredning etter kulturminnelova § 14a er delegert fra Klima- og miljødepartementet til Riksantikvaren, jf. forskrift om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminneloven § 2 (4).

Begrunnelse for vedtaket

Fredinga av D/S "Turisten" begrunnes med at fartøyet representerer transport- og skipshistorie på vannveiene i innlandet. "Turisten" er et av landets siste dampdrevne passasjerskip fra vassdragene inne i landet, der fartøyet sammen med bl.a. "Skibladner" kan gi en best mulig representasjon av innlands-flåtens lange historie og utvikling når det gjelder konstruksjon, fremdriftsmåte og teknisk utvikling.

Videre er formålet å ta vare på et skip som både inngår i og kan formidle Haldenkanalen som nasjonalt kulturminne.

Registreringsforhold:

Navn:	«Turisten»
Kjenningsignal:	LAKR
Register:	Norsk Ordinært Skipsregister (NOR), Halden
Byggeår:	1887
Byggeverft:	Nylands Værksted, Christiania
Konstruktører:	Ingeniørene Morterud og Nørbech-Olsen
Eier 1887-1887:	Fredrikshaldsvasdragets Dampskibsselskab
Eier 1887-1906:	Dampskibet Turistens Interessentskab
Eier 1906-1921:	A/S Dampskibet Turisten
Eier 1921-1924:	Interessentskabet Turisten

Eier 1925-1967: A/S Turisten
Nåværende eier: AREMARK INVESTERING OG NÆRINGSUTVIKLING AS
Org. nr. 979 300 514. Eiere: Alf Ulven og Tore Aksel Voldberg

Bakgrunn for fredningsaken

Kulturminnemyndighetens fredningsutvalg av fartøy gjennomføres ved at hver brukskategori blir gjennomgått historisk for å kartlegge de sentrale bruks- og skipstypene innenfor hver kategori. Riksantikvaren har vært i førersetet for dette arbeidet. Utfra dette arbeidet velges det ut representative fartøy for fredning. Målet om et representativt vern, og fremgangsmåten for å oppnå dette, er nedfelt i «Verneplan for flytende kulturminner (2020-2023), med henvisning til den tidligere «Nasjonale verneplan for fartøy, 2010-2017».

Riksantikvaren har kartlagt aktuelle passasjerfartøy i Norge med tanke på fredning av et utvalg fartøy som representerer ulike perioder, bruksmåter og typer. I perioden 2010/2011 ble det valgt ut fredningsobjekter innen fergeflåten. I perioden 2010-2013 ble passasjerskipsflåten gjennomgått.

Fredningsvarsel for D/S «Turisten» i 2010 er grunnlagt av Riksantikvaren med fartøyets sentrale posisjon som representant for Norges innlandsflåte. Fartøyet illustrerer den store betydningen vannveien i innlandet hadde, da passasjerskip var bindeleddet for veiløse samfunn fra siste halvpart av 1800-tallet og langt inn på 1900-tallet.

Beskrivelse og historikk

Hevet etter 30 år i Femsjøen

Hevingen av «Turisten» var begynnelsen på et av de mer spektakulære fartøyvernprosjekter som er gjennomført i Norge. I 1997 ble 110 år gamle D/S «Turisten» hevet etter å ha ligget nedsenket i Femsjøen siden 1967. Etter 12 år med grundig antikvarisk arbeid, store investeringer og et omfattende restaureringsarbeid, var D/S «Turisten» tilbake i Haldenvassdraget i 2009.

Dampbåten

Den 4. mars 1887 bestilte Fredrikshaldsvasdragets Dampskibsselskab kontraherte et "skruedampskip" hos Nylands Værksted i Kristiania. Skipet ble konstruert av ingeniørene Morterud og Nørbech-Olsen og sjøsatt den 12. juni 1887. Allerede i navnet bar D/S «Turisten» bud om en ny æra for skipstrafikken i daværende Fredrikshaldskanalen. Skipet skulle ikke bare frakte folk og gods lokalt i kanalen, men også satse på den gryende turismen som stadig ble mer utbredt i de østlige grensetraktene.

Delene til skipet ble fraktet i deler med Østfoldbanen fra Nylands Værksted til Tistedalen st., og ble satt sammen ved Femsjøens bredder. Dampmaskin var en trippel ekspansjonsmaskin, visstnok den første av denne typen produsert hos Nylands Værksted, og gav skipet en fart på ca. 10 knop.

Trafikken

D/S «Turisten» var fra begynnelsen et kombinert passasjer- og transportskip. Det ble fraktet mest gods de første årene. Blant annet var det ikke et ubetydelig antall «kreaturetransporter»

som ble gjort med skipet. D/S «Turisten ble også et viktig bindeledd for veiløse samfunn til omverdenen. Dette i en tid da båten og vannveien/kanalen var et reelt alternativ til transport på vei eller jernbane.

I 1924 kom NSB, Urskog-Hølandsbanen og Haldenvassdragets kanalselskap inn som nye aksjonærer i "Turistens" rederi. I 1945 overtok NSB Urskog – Hølandsbanens aksjer (dette året ble UHB en NSB-bane), og NSB satt derfor med 75 % av eierskapet av rederiet som eide "Turisten". Dette varte ved helt til "Turisten" sin rute ble lagt ned i 1963.

«1927-versjonen»

I forbindelse med et eierskifte i 1925, ble D/S «Turisten» ominnredet og ombygget med nytt overbygg over styrhus og promenadedekk. Videre ble lasterom og lastebom fjernet, under fordekket ble det nå mannskapslugarer. Da båten var ferdig i 1927 stod den klar til å møte den nye tiden med et mer skreddersydd tilbud for de reisende. Rundreisene ble meget populære, også som skoleturer i hele Osloområdet. «Den store rundreisen» ble nærmest fast takst for 7. klasse i folkeskolen om våren før skoleslutt.

Ved restaureringen 1997-2009 ble linjeføringen fra 1927-versjonen lagt til grunn. Den største forskjellen på før- og etterkrigsversjonen av skipet er helhvit fargesetting, nytt navneskilt i brystningen av styrhuset, samt baldakintak erstattet med bølgeblikk og hekken med kun én øvre fenderlist i behold. Denne endringen av 1927-versjonen ble gjort i 1946.

Det meste av salonginnredningene er gjenskapt etter råd og veiledning av den kjente pioneren i norsk fartøyvern Arne Lannerstedt (1941-2022), som både hadde mye kunnskap om datidens skipsinteriører og som hadde tatt vare på en del interiørdetaljer fra "Turisten". Det er for øvrig også han som reddet den originale dampmaskinen og sørget så for at den ble oppbevart hos Norsk Teknisk Museum.

En del gjenstander, herunder interiørdeler som skipsklokke, trappesøyler, lamper, talerør, maskintelegraf m.m. er tilbakeført skipet underveis i restaureringsprosessen (se fredningsvedlegget). Disse gjenstandene kommer fra privatpersoner eller som utlånte gjenstander fra flere museer. Dampmaskinen er den største enkeltgjenstanden om bord i musealt eie (NTM).

Oversikt over saksbehandlingen frem til fredning

Varsel om oppstart

Varsel om oppstart av fredningssaken ble i samsvar med forvaltningsloven § 16, sendt til alle parter i brev av 5. mai 2010. Da fredningssaken av ressursmessige årsaker dro ut, og førstelinjeansvaret i fartøyvernet i mellomtiden er overført til fylkeskommunene, har Riksantikvaren overført ferdigstillingen av fredningen til Viken fylkeskommune. Fredningssaken startet dermed på nytt i 2023, slik at resultatet av tidligere høringer ikke er inkluderte i denne fremstillingen.

Etter at Viken fylkeskommune overtok saken, ble det sendt ut nytt varsel om igangsetting av fredning den 9. januar 2023. Varslet ble lyst ut offentlig i Akershus Blad, Smaalenenes Avis, Halden Arbeiderblad, samt Viken fylkeskommunes hjemmeside. Høringsfristen ble satt til 3

uker. Det er mottatt fire høringsvar til varselet av 9. januar 2023 - fra Samferdselsdepartementet, Aremark kommune og to privatpersoner med interesse for skipet.

Samferdselsdepartementet 11. januar 2023:

Samferdselsdepartementet har ingen merknader.

Aremark kommune 23. januar 2023:

Aremark kommune støtter opp om forslag til å frede DS Turisten og har ingen bemerkninger utover at vi ønsker lykke til med et fredningsprosessen.

Arild Magnæs:

Lykke til med fredningsprosess!

Stein Øberg:

Det er prisverdig at DS Turisten blir aktet og æret - og at dere åpent bekjentgjør på Facebook høringsprosessen med fredning i sikte.

Viken fylkeskommunes kommentar

Samtlige innsendere støttet med andre ord Viken fylkeskommunes oppstart av fredning. Høringsvarene inneholdt ingen momenter som sto i motsetning til omfanget eller formålet med fredningen. Viken fylkeskommune fant det derfor ikke påkrevd å kommentere høringsvarene ytterligere.

Riksantikvaren kommentar

Riksantikvaren finner at Viken fylkeskommune har gjort et godt og grundig arbeid og slutter seg til fylkeskommunens vurderinger.

Offentlig ettersyn

Viken fylkeskommune utformet deretter et forslag til fredning som ble sendt på høring 21.03.2023.

Forslaget ble bekjentgjort i Norsk Lysningsblad, Akershus Blad, Smaalenenes Avis, Halden Arbeiderblad, samt Viken fylkeskommunes hjemmeside. I tillegg ble fysiske dokumenter av høringsforslaget lagt i resepsjonene ved Viken fylkeskommunes fylkeshus i Oslo og Sarpsborg. Høringsfristen ble satt til fire uker.

Viken fylkeskommune mottok tre høringsvar til fredningsforslaget: Fra Samferdselsdepartementet, Bane Nor, og Norsk Maritimt Museum.

Samferdselsdepartementet

Samferdselsdepartementet har ingen merknader.

Bane Nor

Fredningsforslaget berører ikke Bane NORs interesser og vi har derfor ingen merknader.

Norsk Maritimt Museum (nedkortet versjon)

Norsk Maritimt Museum har mottatt fredningsforslag for dampfartøyet D/S Turisten til uttalelse. Det framgår av fredningssaken at behandlingstiden for den har vært lang, men at man nå nærmer seg en beskyttelse av fartøyet i tråd med kulturminnelovens prinsipper.

Saksfremlegget og vedlegget på 148 sider dokumenterer fartøyet historie, formålet med fredningen og hvilken samferdselssammenheng D/S Turisten var del av. Det er ikke mye å tillegge, så vi avgrensner oss til å gi et par korte tilslutninger til prinsippene i forslaget. Det framgår at det er «1927-versjonen» av fartøyet som legges til grunn for den antikvariske røktingen av fartøyet fremover. Dette vil gi avklart grunnlag for arbeidet, samtidig som det også tar opp i seg at skip ofte ble ombygget og modifisert i sin levetid.

Avslutningsvis peker vi på en av mange styrker med fredningssaken til D/S Turisten, nemlig at den som vernet fartøy trafikkerer Haldenkanalen. Fredningen av D/S Turisten oppnår dermed flere formål på en gang. Det ligger et betydelig industrihistorisk element i fredningen, ved siden av samferdsels- og kulturhistorien.

Kanalen og fartøyet virker gjensidig forsterkende i å fortelle om måter å ferdes i et særegent kulturlandskap. Det er prisverdig at forslagsstillerne utvider denne symbiosen til å omfatte museumsjernbanen «Tertitten», som også er fredet, og reiselivsproduktet «Den store rundreisen».

Norsk Maritimt Museum ønsker lykke til med fredningsprosessen.

Viken fylkeskommunes kommentar

Samferdselsdepartementet, Bane Nor og Norsk Maritimt Museum støtter alle Viken fylkeskommunes forslag til fredning. Høringssvarene inneholder ingen momenter som står i motsetning til omfanget eller formålet med fredningen. Vi finner det derfor ikke påkrevd å kommentere høringssvarene ytterligere.

Riksantikvaren kommentar

Riksantikvaren finner at Viken fylkeskommune har gjort et godt arbeide og slutter seg til fylkeskommunens vurderinger.

Riksantikvaren vil også slutte seg til Norsk Maritimt Museums rosende omtale av den fyldige vedlagte fredningsdokumentasjonen, utarbeidet av Viken fylkeskommune, samt museets påpeking av hvordan vern av Haldenkanalen og D/S "Turisten" gjensidig forsterker hverandre ved å fortelle om reisemåter i et særegent kulturlandskap.

Riksantikvarens behandling av fredningssaken

Forslag om fredning ble oversendt fra Viken fylkeskommune til Riksantikvaren 03.05.2023. Riksantikvaren har ved behandlingen av saken vært i dialog med Viken fylkeskommune og eier av D/S "Turisten".

Riksantikvaren har innhentet eiers syn på fredningen. Eier er positiv til fredningen og understreker det gode samarbeidet med Viken fylkeskommune om prosessen.

Mulighet til å klage på vedtaket

Det kan klages på vedtaket om fredning innen tre uker fra mottagelsen, jf. forvaltningsloven §§ 28 og 29. Klagen skal stiles til Klima- og miljødepartementet, men sendes til Riksantikvaren.

Dersom Riksantikvaren ikke finner grunn til å omgjøre vedtaket, blir saken sendt videre til Klima- og miljødepartementet som vil avgjøre saken med endelig virkning.

Tinglysing

Fredningsvedtaket vil bli tinglyst av Riksantikvaren i Norsk Ordinært Skipsregister.

Vennlig hilsen

Hanna Kosonen Geiran
riksantikvar

Turid Kolstadløkken
avdelingsdirektør

Brevet er elektronisk godkjent uten underskrift

Vedlegg: Fredningsdokumentasjon.

Kopi til: Stiftelsen D/S Engebret Soot, Postboks 130, 1871 ØRJE/ Aurskog-Høland kommune, Rådhusveien 3, 1940 BJØRKELANGEN/ Fortidsminneforeningen, Dronningens gate 11, 0152 OSLO/ Norsk Forening for Fartøyvern, Øvre Slottsgate 2 B, 0157 OSLO/ Sjøfartsdirektoratet, Postboks 2222, 5509 HAUGESUND/ Halden kommune, Postboks 150, 1751 HALDEN/ Norsk Teknisk Museum, Kjelsåsveien 143, 0491 OSLO/ Forbundet Kysten, Øvre Slottsgate 2 B, 0157 OSLO/ Haldenvassdragets kanalselskap, Postboks 140, 1870 ØRJE/ Aremark kommune, Aremarkveien 2276, 1798 AREMARK/ Marker kommune, Postboks 114, 1871 ØRJE/ Kultur- og likestillingsdepartementet, Postboks 8030 Dep, 0030 OSLO/ Samferdselsdepartementet, Postboks 8010 Dep, 0030 OSLO/ Klima- og miljødepartementet, Postboks 8013 Dep, 0030 OSLO/ Nærings- og fiskeridepartementet, Postboks 8090 Dep, 0032

OSLO/ Sjøfartsdirektoratet - Avd. Skipsregistrene NIS/NOR, Postboks 73 Nygårdstangen, 5838
BERGEN/ MiA - Museene i Akershus, Postboks 168, 2011 STRØMMEN/ Statsforvalteren i Oslo
og Viken, Postboks 325, 1502 MOSS/ Østfoldmuseene (1), Gamlebygata 8, 1721 SARPSBORG/
Viken fylkeskommune, Postboks 1200 Sentrum, 0107 OSLO